

Edebiyat Tarihi

Şeyh Gâlib'e Dair

(Şeyh Gâlib'e dair altı sene evvel yazılıp neşredilememiş bir kitabımızdan müstahrec)

Münekkit için tedkîk edeceği sanatkârın başlıca mîzâcını bilmek kadar mühim bir şey yoktur. Onun hayat, ma'îşet tarzı, adetleri, ahlâkı, husûsî hâlleri hakkında malûmatımız ne kadar fazla ve sahih olursa, manevî şahsiyetini o kadar kuvvet ve sıhhatle yaşatabiliriz. Bunun için eserden daha ziyâde o devir adamlarının -bî- tarafâne olmak şartıyla- mütâla'alarına, rivâyetlerine, husûsî mektuplara vesâir bu mahiyette vesîkalara mürâca'at lazımdır. Eser ile sanatkâr arasındaki râbıtalara ehemmiyeti hiçbir sûretle inkâr edilememekle beraber şurası da muhakkaktır ki sanatkârın hayat ve tabî'atını doğrudan doğruya eserlerinden keşif ve istihrâce kalkışmak, Emile Faguet'in [1847-1916] mütâla'ası veçhile sahne üzerindeki oyuncuların hareketlerini ciddi sanmak gibidir.

Şeyh Gâlib'in hayat ve tabî'atını tedkîk ederken "sahne üzerindeki oyuncunun hareketlerine inanmak" mecbûriyetinde kaldığımızı samîmiyetle itiraf etmelidir. Vesîkaların azlığı ve manasızlığı karşısında, mesela dîvanda bulduğumuz bir gazel veya bir kasîde bize çok manalı göründü. Bunlara, o devirden kalmış bir takım rivâyetler ve hikâyeler de ilâve edilirse "Hüsn ü Aşk" şâiri hakkındaki malûmatımızın "müsbet" vafına ne kadar lâyük olabileceği anlaşılır. Hippolytos'un ma'rûf olması veçhiyle, insan dünyaya gelirken kendisiyle beraber bir takım nakîse ve meziyetlerin tohumlarını da getirir; sonra muhîtin te'sîrâtı onlardan bir kısmını imhâ, bir kısmında da tenmiye ve inkişâfına hizmet eder. Bu nokta-i nazardan Şeyh Gâlib'in hayat sahnesine büyük bir kâbiliyet hamûlesiyle mücehhez geldiğini tasdik etmelidir. "Yaratıcı muhayyile"nin onda ki kadar yüksek tezâhürlerine 'ale'l-âde bir şâirde değil, büyük sanatkârlarda bile az tesâdüf olunur. Kısmen fitrî olan bu meziyeti tamâmıyla muhîte atfetmek iddiâsı doğru değildir; [Théodule-Armand] Ribot'un [1839-1916] müdâfa'a ettiği gibi, sanatkâr için hiçbir şey tabî'î isti'dâdın, ilhâmın yerini tutamaz. Ne sa'y, ne bilgi, ne mümârese, hatta ne de muhîtin diğer te'sirleri... zengin bir hayâle, bir sanatkâr ilhâmına mâlik olarak doğan "Hüsn ü Aşk" şâirinde çocukluktan beri göze çarpan tasavvuf zevkini, içinde yaşadığı Mevlevîlik muhîti en yüksek şekline îsâl etti. Binâen 'aleyh onun nakîse ve meziyetlerini bu tasavvufperverliğinde aramalıdır. Bazı cihetlerinde sahte, ca'lî olmakla beraber umûmiyetle ciddî ve samîmî bir tasavvufperverliğe

derin bir gurur ve teferrüd hissi ve büyük bir sanat kâbiliyeti ilâve edersek, Gâlib'in ma'nevî şahsiyeti az çok vuzûh ile meydâna çıkar. Fakat bu tasavvufperverliğin, umûmiyetle Şark şâirinde olduğu veçhile, daha ziyâde fikrî, ma'nevî bir mâhiyette kalarak şâirin hayâtı üzerinde o kadar derin izler bırakmadığı muhakkaktı. Daha doğrusu, Gâlib'deki mutasavvıf muhayyilesi "Hüsn ü Aşk"ı ve Dîvân'daki sâir nefis parçaları vücûda getirmekle ifâ ettiği te'sîri, onun hayat ve ma'îşeti üzerinde aynı kuvvetle icrâ edememiştir. Hücrelerinde bütün hâricî kâinâtı istihfâf ile asıl hakîkate erişmek gâyesini takip eden hakîkî mutasavvıfları nazar-ı itibâra alırsak, Gâlib'in ne dereceye kadar bir mutasavvıf hayâtı yaşadığı pek kolay anlaşılır. Konya'ya seyâhati, çile çıkarması, Mevlevîliğe merbûtiyeti, hulâsa onun hakîkî bir mutasavvıf olduğunu gösterecek bütün deliller, bu mütâla'anın kuvvetini izâle edemez. Hayâtında tam bir tevâzün olmamakla beraber, Gâlib, hâricî âmile hiçbir zaman büsbütün bigâne değildi. En büyük tasavvuf âbidesi olan "Hüsn ü Aşk"ı ne zaman yazdığını düşünürsek, buna daha iyi kâni' oluruz.

Tevâzu' ve ihtifâ, dünya alâyişinden mücânebet mutasavvıfların en eski ve umûmî esaslarından olduğu hâlde, Şeyh Gâlib bütün hayâtında bu esaslara ehemmiyet vermedi. Gurur ve teferrüt, "Hüsn ü Aşk" şâirinde o kadar kuvvetliydi ki binbir gün süren çilekeşlik hayâtı bile onu söndüremedi. Eski şâirlerden ayrı bir şiir vâdîsi bulmak, Hâyîde edâya el sunmamak, "şevketâne" bir şiir tarzı îcâd etmek, Nâbî'ye takaddüm eylemek emellerini henüz pek genc iken izhâr eden Şeyh Gâlib, sanatkârlık gurûrunu, 'ale'l-âde şâirlik, bayağı fahriyelerden tamâmen başka ve sâmîmi bir sûrette göstermiştir.

Meydân-ı nazma çıkdı kalem kahramân gibi

Aldı cihânı kabzaya sâhib-kırân gibi

Bir neş'e vâr ki şehd-makâlimde nutkumun

Sermest olur güirûh-i melek bülbülân gibi

Bir feyz vâr ki şakk-ı zebânında hâmemin

Zemzem tereşşüh itmede zer nâvdân gibi

'Uryân gelir zamîrime ervâh-ı şâ'irân

Beyt-i hudâyî tâ'ir olan sâhibân gibi

Hüsn-i edâyı benden alır kârbân-ı nâz

Çıkdı ğazellerim hat-ı 'anber-feşân gibi

Rûşen-i nikâtı itmede endîšem âşkâr

per güher-i kevâkib olan âsman gibi

Efsûnu bîkr-i fikrimin âhir idüb eser

Açdım tılsım-ı ma'nâyı genc-i nihân gibi

Elfâzım oldı nûr-i cilâ çeşm-i ma'nâya

Ken'âna pîrehan götüren kârbân gibi

Tarz-ı selef takaddüm itdim

Bir başka lügat tekellüm itdim

Ben olmadım ol gürûha peyrev

uymuş belî Gencevî'ye Hüsrev

Zan itme ki şöyle böyle bir söz

Gel sen dahi söyle böyle bir söz

Erbâb-ı sühan tamâm-ı ma'lûm

İşte kalem işte Keşver-i Rûm

İN dem ki şâ'irî eser nîst

Sultân-ı sühan menem diğەر nîst

Ancak “tab'ının sultân istiğnâsına mutî” olduğunu söyleyecek kadar mağrur ve serbest yaşayan “Hüsn ü Aşk” şâ'iri “ehl-i dil kadrini bilen, ehl-i dilin ednâsında bende” olduğunu itiraftan çekinmez. Fakat şurası muhakkak ki Gâlib'in tahayyül ettiği gibi bir ehl-i dil -bugünkü Frenkçe ta'bîriyle bir estet- hayatta pek az tesâdüf olunur şeylerdendir; bilhassa edebiyat sahnesinin müstekreh şütüm-çar kâbillerine battığı o esnâda sanattan cidden anlayan rakik bir zevke tesâdüf âdetâ muhâldi.

'Ale'l-âde şâirlerin donmuş ve hissiz gözlerle seyr ettikleri “serây-ı ma'ânî kapılarının bir hulya gözlerine açık olduğunu”, görmek, “sipih-r-i manâyı tıpkı bir Mesîh gibi seyr etmek”

Gâlib'deki gurûru pek tabî'î olarak kuvvetlendirmişti. Sanat hayâtına daha yeni girdiği zaman, "sühan-güzârında ehl-i dilin terbiyyetine müsta'id bir gül-i hod-rû" olduğunu itirâf ederken bile, "dil-bâğının sünbülüne âhû olacak kadar hâmesinden manâ-yı gurûr kokusu" geldiğini söyleyen genç şâir mu'ahharan kendisini en büyük şâirlerle aynı seviyede görmekte gayet haklıydı. Çünkü i'tikâda susamış olan büyük rûhu "sipehrin câm-ı mâhından sâf mehtâb şerâbını içmeyecek" , "şem'ini mehtâb-ı şeb-ârâya değişmeyecek" kadar "envâr-ı tecelliyle mest" bulunuyordu.

"Hüsni aşk" şâirinin dâimâ yeni iklimler yaratan, yeni renkler ve yeni timsâller vücûda getiren galeyanlı muhayyilesi, kendisine büyük bir gurur ile beraber derin ve dâimî bir ıztırâb, bir hoşnûdsuzluk vermişti. Lisânın ve nazım şekillerinin o devirdeki hâlini hayallerini tebliğ için pek mahdud ve ibtidâî gören Gâlib, bütün hayatında "Gör neler söyler idim olsa mesâğ-ı elfâz" feryâdını tekrâr etmişti. Kelimelerin, terkiplerin renk ve râyiha dolu hayallerini lâyıkiyla tebliğ edemediğine kâni'di.

Zekî, halûk, derin bir sanatkâr gurûru ile beraber bir derviş tevâzu'una mâlik, teceddüd taraftarı ve biraz âlâyîş-perest olan Şeyh Gâlib bütün mutasavvıflar gibi az çok marzî tezâhürler ârâ'esinden geri kalmamıştı. Konya seyâhâti, Mevleviliğe intisâbının şekli, tamamen mütevâzin bir dimâğa mâlik olmadığını gösteriyor. Bunlara tamamiyle marzî bir mâhiyet atf etmek ne kadar müfrit bir iddiâ ise aksi de o derece yanlıştır.

Horas [Horatius, MÖ 65 - MÖ 8] gibi, Ömer Hayyam gibi, Bâkî gibi kâinatı boş bir hayalden ibaret gören Gâlib'de de bu boş hayattan mümkün mertebe fazla zevk-yâb olmak husûsunda onlarla birleşmiyor; çünkü onu asıl işgâl eden, rûhunu dolduran bir ebediyet ve hakikat düşüncesi vardır; hayatı boş geçirmeyerek ebedî zevklere ve lâhûtî tecellilere mazhar olmaya çalışmak insan için başlıca vazîfedir. İnsan, öyle Omirus'un [Homeros MÖ 8.] zannettiği gibi "yeryüzünde tenefüs eden, kımıldayan mevcûdatın en sefili" değildir; bilakis mahlûkâtın eşrefi ve bütün bu varlığın maksad ve gâyesidir. "Şem'-i cânının şu'lesi âsumân fânûsuna sığmayacak" kadar lâ-tenâhî olan şâirin rûhuna îrâd ettiği hitâbeler insanlığı tebcil husûsunda çok güzel ve çok kuvvetlidir:

Ey dil! ey dil! neye bu rütbede pür-ğamsın sen

Gerçi vîrâne isen genc-i mutalsamsın sen

Secde-fermâ-yı melek zât-ı mükerrermsin sen

Rûhsun, nağme-i Cibrîl ile tev'emsin sen

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dâde-i ekvân olan Âdem'sin sen

Mutasavvıf gurûrunu bu kadar yüksek bir dereceye vardıran kalpler için ye's ve elem mümkün olsa bile, hayatı boş görenlerdeki karanlık ve korkunç bedbînliğin o nûrânî sâhalarda hükümrân olabilmesi asla kâbil değildir. Mâdemki hayatta bütün lâhûtî tecellîleriyle bir vahdet âlemi, bir hakikat âlemi olmak kâbil oluyor; o hâlde hayat ve kâinâtın manâ ve mâhiyeti, gâyesi anlaşılmış ve rûhu sıkın, öldüren bütün boşluklar, karanlıklar ehadiyyet fecriyle dolmuş aydınlaşmış demektir...

Yeni Mecmû'a, 59. sayı, 3. cild, sayfa 123-124, 29 Ağustos 1918

Köprüzâde Mehmed Fu'âd

Hazırlayan: Faruk Can Yumuşak

Editör: Emir Çakır

Link

<https://makale.isam.org.tr/server/api/core/bitstreams/f8ba0b74-59cc-4460-9d0a-6564af851035/content>